

DOI 10.7251/PSY1901052R ; UDK 613.81/88:178
2019; 8(1-2): 52-56

BOLESTI ZAVISNOSTI KOJE NISU UZROKOVANE PSIHOAKTIVNIM SUPSTANCAMA

Marija Rosić

Univerzitetski Klinički Centar Republike Srpske, Klinika za psihijatriju Banja Luka

Stručni rad

Sažetak

Iako je pojam 'zavisnost' istorijski povezan s patološkom upotrebom psihoaktivnih supstanci, medicinska istraživanja tokom posljednjih nekoliko decenija promijenila su naše razumijevanje ovog poremećaja. Postalo je očigledno da su različita ponašanja takođe dio ove bolesti. Postoji mnogo dokaza da se zavisnosti o psihoaktivnim supstancama i bihevioralne zavisnosti preklapaju u više segmenata, uključujući komorbiditet, tok bolesti, genetsku i neurobiološku podlogu, razvoj tolerancije i mogućnost tretmana. Zavisnosti koje nisu u vezi sa psihoaktivnom supstancom tema su mnogih rasprava. Od samog početka usmjeravanja pažnje naučnika na ovaj fenomen, postajala su podijeljena mišljenja među njima, a sada kada je pojam bihevioralnih adikcija zvanično uvršten u evropske i američke dijagnostičke priručnike postoji strah od medikalizacije i 'patologiziranja' čitavog niza uobičajnog, a možda i neophodnog ljudskog ponašanja. Sa druge strane, prihvatanjem ovih stanja kao patologije savremene civilizacije, moglo bi se pomoći pojedincu u njegovoj okolini kada oni i nisu svjesni težine svoga stanja. Cilj ovog rada jeste da ukaže na savremeni problem koji se sve više širi među mlađim generacijama, na njegove oblike i simptome.

Ključne riječi: bihevioralne zavisnosti, zavisnost o internetu, zavisnost o kocki

UVOD

Svjetska zdravstvena organizacija definiše zavisnost na sljedeći način: "Zavisnost je stanje periodične ili kontinuirane intoksikacije prouzrokovane ponavljanim ponavljanim uzimanjem prirodnih ili sintetičkih droga" [1]. Karakteristike adikcije su: habituacija, tolerancija, štetni efekti po zdravlje ličnosti i društvo zbog uzimanja psihoaktivne supstance, psihička i fiziološka zavisnost od efekta psihoaktivne supstance, želja da se prekine sa adikcijom i bezuspješni pokušaji ostavljanja ili kontrole doze psihoaktivne supstance, kontinuirana upotreba supstance uprkos saznanju da je ona uzrok psihičkog ili

tjelesnog oboljenja, progresivno zanemarivanje alternativnih zadovoljstava ili interesovanja i apstinencijalni sindrom [1]. Ovim zavisnostima, kako ih mi tradicionalno shvatamo, analogne su bihevioralne adikcije sa tom razlikom da je u središtu poremećaja određeno ponašanje, a ne psihoaktivna supstanca.

Zavisnosti od droga pominju se već od tridesetih godina XX vijeka, i predmet su istraživanja mnogih psihoanalitičara, a novo svjetlo ovom fenomenu daje psiholog Stanton Peele poređenjem ljubavnih relacija sa zavisnošću o psihoaktivnim supstancama. Od tog vremena, pa do danas traje intenzivniji razvoj ovog područja u cilju boljeg

razumijevanja [2]. U osnovi neurofiziologije obe vrste zavisnosti leže centri za nagradu.

Stimulacijom mezikortikolimbickog dopaminskog sistema prilikom uzimanja droga, ekscesivno raste nivo dopamina i javlja se osjećaj zadovoljstva, prijatnosti i nagrade. Svaka radnja koja dovodi do ovog efekta ima tendenciju da se ponavlja. S vremenom, depoi dopamina se prazne u presinaptičkoj membrani, osjećaj zadovoljstva blijedi i gubi na intenzitetu te zavisnik uzima sve veću količinu psihoaktivne supstance da bi postigao raniji efekt [3].

ZAVISNOST OD INTERNETA

Zavisnost od interneta je psihijatrijski poremećaj sa snažnim negativnim posljedicama na psiho-socijalno, radno, porodično, finansijsko i ekonomsko funkcionisanje ličnost [4]. Prema istraživanjima profesorice Kimberli Jang, koja je ukazala na problem internet zavisnost i formirala test za otkrivanje internet zavisnosti (IAT- internet addiction test) da bi se neka osoba nazvala internet-zavisnikom potrebno je da ispuni pet ili više od osam navedenih kriterijuma u trajanju od šest meseci: okupiranost objektom zavisnosti, tolerancija na upotrebu interneta, pojava simptoma apstinencijalne krize pri pokušaju smanjenja upotrebe ili pri lišavanju interneta (anksioznost, depresija, razdražljivost), nemogućnost kontrole nad upotrebom interneta, na internetu se ostaje duže ili mu se pristupa češće nego što je planirano, pojava problema u socijalnim odnosima, u školi, na poslu, usljed upotrebe interneta, skrivanje realnog vremena koje se provodi na internetu (obmanjuju se porodica, kolege, terapeut), percipiranje interneta kao načina da se pobjegne od problema (anksioznost, tuga, krivica).

TIPOLOGIJA INTERNET ZAVISNOSTI:

Izdvojen je veliki broj različitih ponašanja i kompulsivnih radnji koje su svrstane u pet tipova internet-zavisnosti:

1. Zavisnost od sajber seksa (*Cybersexual addiction*) (Kompulsivna upotreba veb sajtova za sajber seks i sajber pornografiju),
2. Zavisnost od socijalnog umrežavanja (*Social networking addiction*) (Preterana involviranost u socijalne odnose na mreži),
3. Net kompulsije (*Net compulsion*) (Zavisnost od kockanja, kupovine i igranja igrice preko interneta i drugo),
4. Prezasićenost informacijama (*Information overload*) (Opsesivno surfovanje i pretraživanje baza podataka),
5. Zavisnost od informaciono-komunikacionih tehnologija (*Information communication technology addiction*) [5].

Čini se kako je problem zavisnosti od interneta poprimio najveće razmjere u azijskim zemljama. Nakon 10 kardiopulmonalnih smrtnih slučajeva u internetskim kafićima, Južna Koreja prepoznala je zavisnost od interneta kao jedan od vodećih javnozdravstvenih problema, što je dovelo do otvaranja preko 190 bolnica i centara za liječenje zavisnosti od interneta, te uvođenja preventivnih mjera u škole [6].

ZAVISNOST OD KOCKE

Osnovna razlika patološkog igrača zavisnika i igrača nezavisnika ogleda se u unutrašnjem doživljaju igre. Patološki igrač igra zbog unutrašnje prisile i napetosti kojoj se ne može oduprijeti. Stalno se vraća igri i progresivno povećava vrijeme i intenzitet igranja, zbog razvoja tolerancije koji se sreće u svakoj zavisnosti. Prema jednoj klasifikaciji (Kusyszynu) igrači koji nisu zavisni su: 1) Oni koji redovno igraju, ali igra nema važno mjesto u njihovom životu da bi se mogla

smatrati patološkom, 2) Profesionalni igrači kojima je igra način zarade za život. Patološki igrači su oni kojima je igra postala centar zbivanja i životnih interesa, zbog čega zapostavljaju posao, društvene obaveze, osjećajne aktivnosti i veze. Kod njih igra dominira nad svim ostalim problemima.

Patološki igrači imaju najmanje 5 od 10 nabrojanih obilježja;

a) Opsjednutost igrom, pamćenje prošlih iskustava igranja radi predviđanja budućih ishoda, trošenje zarađenog ili posuđenog novca na igru.

b) Potreba za ulaganjem novca u igru i igranje sa novcem koji služi za svakodnevnu egzistenciju.

c) Nesposobnost samokontrolisanja, smanjenja ili prestanka igranja.

d) Jaka uznemirenost ako je intenzitet igranja smanjen ili onemogućen.

e) Igranje prati neko psihičko stanje poput depresije, ljutnje ili uznemirenosti.

f) Vraćanje igri, ako se izgubio novac, sa željom da se ponovo dobije.

g) Laganje porodice, terapeuta i drugih kako bi se prikrija želja za igranjem.

h) Spremnost na ilegalne aktivnosti kako bi se došlo do novca.

i) Gubljenje osjećajnih odnosa sa bliskim ljudima, zapostavljanje posla i karijere radi igranja.

j) Posuđivanje novca za igru i vraćanje dugova.

Ova vrsta igre, koju neki autori nazivaju 'socijalna izopačenost' nerijetko je povezana sa drugim socijalno-patološkim pojavama: kriminalom, prostitucijom, alkoholizmom [7].

ZAVISNOST O SEKSU

Hiperseksualni poremećaj definiše se kao neparafilni poremećaj seksualne želje s impulsivnom komponentom. Poremećaj češće pogađa osobe muškog pola, i ne treba ga miješati sa seksualnim perverzijama,

seksualnom impotencijom i organskim poteškoćama.

Etape u procesu zavisnosti od seksa, prema mišljenju sjevernoameričkih psihijatarata su:

1. Etapa opsesije - odgovor osobe na početne seksualne teškoće, te ona doživljava vlastitu seksualnost kao preokupaciju.

2. Različiti oblici seksualnog ponašanja radi doživljava seksualnog zadovoljstva.

3. Traganje za novim seksualnim uzbuđenjima u kojima se sve više razvija seksualna žudnja.

4. Razočarenje, uz nesposobnost osobe da kontroliše svoje seksualne aktivnosti, a označava seksualnu zavisnost [8].

NEKONTROLISANO KUPOVANJE

Stručnjaci definišu kompulsivni poremećaj kupovanja kao poremećaj povezan sa prinudnim mislima ili impulsima za kupovanjem velike ili nepotrebne količine stvari uprkos negativnim posljedicama.

Valence opisuje nekoliko tipova ljudi koji neumjereno kupuju i imaju patološke simptome zavisnosti:

1. Emocionalni konzumenti - oni kojima kupovanje ublažava emocionalno stanje u kome se nalaze i najčešće služi kao oblik autoterapije za ublažavanje depresije ili uznemirenosti.

2. Impulsivni konzumenti- podstaknuti neodoljivom željom za kupovinom. Kod njih kupovanje prati jak osjećaj krivice.

3. Fanatični konzumenti, kolekcionari- koji kupuju uvijek iste stvari i ne mogu se oduprijeti stalnom ponavljanju kupovine.

4. Kompulsivni konzumenti- koji kupovanjem smanjuju visoku unutrašnju napetost, uznemirenost ili nesposobnost samokontrole [9].

RADOHOLIČARI

Naziv “radoholičar” (workaholic) pokazuje da je riječ o neologizmu sastavljenom iz work (rad, posao) i ahoic (referenca za zavisnost). Definiše se kao patološki pristup vlastitom radu, koji karakteriše kompulsivna radnja i opsesivna posvećenost najvećeg dijela vremena i energije. Zavisnik se ‘drogira’ poslom, nije u stanju stati da bi se odmorio, ne odmara ni vikendom ni praznicima. Ovaj fenomen čest je u Japanu, pod nazivom *karochi*. Često su zavisni mladi ljudi, koji postaju zavisni o učenju. U korijenu opsesivnog radoholičarskog ponašanja može da stoji strah od vlastite suvišnosti, život bez sadržaja, strah za egzistenciju, strah od nezaposlenosti ili potpuno suprotni razlozi; unutrašnja potreba za isticanjem, želja za moći. Radoholičar pokazuje izrazitu želju za profesionalnom satisfakcijom, njeguje kult firme i posla, teško se snalazi u slobodnom vremenu te ga zapravo želi zamijeniti poslom [10].

ZAKLJUČAK

Razvojem tehnologije i društva nalazimo se u dodiru sa sve više podražaja koji, kako možemo vidjeti, mogu dovesti do razvoja patološkog ponašanja. Upravo zbog toga, područje bihevioralnih zavisnosti je izuzetno osjetljivo, jer je potrebno prepoznati granicu između odabranog načina života, patološkog i zavisničkog ponašanja. Cijela tema je zanimljiva i zbog uticaja brojnih faktora poput genetskog naslijeđa, neurobioloških procesa, kulturnih, socijalnih, etičkih i vjerskih normi društva u kojem pojedinac živi, pristupačnosti određenih tehnologija, te ekonomske razvijenosti pojedinih zemalja.

Literatura

1. Marić, J., Klinička psihijatrija, jedanaesto prerađeno i dopunjeno izdanje, Beograd, Megraf-Beograd, 2005.
2. Zuckerman Itković Z., Pedagoški osvrt na ovisnosti bez psihoaktivnih tvari, Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju, Zadar 2004.
3. Đukić-Dejanović S., Bolesti zavisnosti, Evropski centar za mir i razvoj (ECPD), Beograd 2015.
4. Stojaković, M., Mental health and informatical technology, Tucepi, Croatia, 2005.
5. Mučibabić V., Društvene mreže-dobro i zlo modernog društva, Politeia, br.5, Banja Luka 2013.
6. Zuckerman Itković Z., Ovisnosti suvremenog doba, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
7. Berczik K, Szabó A, Griffiths M, Kurimay T, Kun B, Urbán R i sur. Exercise addiction, symptoms, diagnosis, epidemiology, and etiology, *Subst Use Misuse*. 2012;47(4):403-17
8. Zuckerman Itković Z., Ovisnosti suvremenog doba, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
9. Ibid.
10. Ibid.

NON-SUBSTANCE ADDICTION

Marija Rosić

University Clinical Centre of the Republic of Srpska, Clinic for Psychiatry Banja Luka

Abstract

Although the term 'dependence' is historically associated with the pathological use of psychoactive substances, medical research over the last few decades has changed our understanding of this disorder. It has become apparent that different behaviors are also part of this disease. There is much evidence that dependence on psychoactive substances and behavioral dependence overlaps in multiple segments, including comorbidity, course of illness, genetic and neurobiological background, tolerance development, and treatment options. Dependencies that are not related to the psychoactive substance are the subject of many discussions. From the very beginning of focusing the attention of scientists on this phenomenon, opinions have been divided between them, and now that the notion of behavioral adjectives is officially included in the European and American diagnostic manuals, there is a fear of medicalization and 'pathologization' of a whole series of normal and perhaps indispensable human behavior. On the other hand, accepting these states as a pathology of modern civilization could help the individual and his environment when they are unaware of the weight of their condition. The aim of this paper is to point to a contemporary problem that is spreading among younger generations, on its forms and symptoms.

Keywords: *behavioral dependence, internet dependence, gambling dependency*

Adresa za korespondenciju:

Marija Rosić
Univerzitetski Klinički centar Republike Srpske, Klinika za psihijatriju Banja Luka
E-mail: marijarosic16@gmail.com